

Т. Є. Крисань,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Національного університету
“Одеська юридична академія”

УДК 347.1

ПРАВОВА ПРИРОДА ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Проблема щодо гарантованості цивільних прав виникла з часу загострення полеміки навколо дуальності права — його об'єктивної та суб'єктивної сутності. Це дослідження пов'язано із загальнотеоретичним аналізом сутності саме юридичних гарантій, які будуть розглядатися безпосередньо в зв'язку із самим об'єктом гарантування (цивільними суб'єктивними правами фізичної особи).

Ключові слова: юридичні гарантії, гарантування, суб'єктивні права, фізичні особи.

Будучи включеним до широкої системи знань, юридичні гарантії у цивільному праві, поряд із загальними рисами, характерними для них, характеризуються певними особливостями, що вказує на удосконалення та зміну цього правового явища. Правова категорія “юридична гарантія” є важливою та актуальною для науки цивільного права; за допомогою цієї категорії пізнається сутність права, важливе питання щодо його реалізації.

В основі вивчення питання правової природи юридичних гарантій цивільних прав важливу роль відіграє національна юридична доктрина.

Досліджуючи категорію “юридичні гарантії” слід проаналізувати етимологічне походження, різні погляди, вчення щодо визначення поняття “гарантії”, співвідношення та вплив досягнень закордонної цивілістики на вітчизняну теоретичну думку.

Поняття “гарантія” — дуже розповсюджена категорія як у юриспруденції, так і в інших науках (соціології, політології, економіці й ін.). Особливість використання цього поняття в юриспруденції залежить від його багатозначності.

Етимологічне походження слова “гарантія” пов'язують з французьким словом “*garantie*” (від *garantir* — забезпечувати). При цьому думка про французьке походження слова “гарантія” не безспірна. Так, Ж. Л. Бертель у своєму дослідженні вказав, що термін “гарантія” “запозичений з англійської мови, в якій він має безліч значень” [1, с. 27]. Між тим існують інші підходи до визначення слова “гарантія”.

Термін “гарантія” також застосовується для позначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення [2, с. 21–25]. Зазначається, що поняття “гарантії” охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення й реалізацію прав, свобод громадян, на усунення можливих причин та перегляд їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Ці фактори різноманітні і за своєю природою та характером виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи забезпечення процесу реалізації прав і свобод учасників суспільних відносин [3, с. 26–30]. У спеціальній літературі слова “засоби” і “способи” іноді вважають синонімами [4, с. 145]. Однак вони різні за змістом і обсягом. Так, С. Ожегов слову “засіб” надає таого значення: прийом, спосіб дії; предмет, знаряддя для здійснення якої-небудь діяльності. Що ж стосується слова

“спосіб”, то воно має тільки одне значення: прийом, метод, порядок, спосіб дії [5, с. 167]. Таким чином, засіб — це і прийом, і предмет, а спосіб — лише прийом.

Отже, будь-який спосіб можна розглядати як засіб, але не будь-який засіб є способом. Наприклад, судовий порядок розгляду цивільних спорів є як засобом, так і способом, що забезпечують захист порушеного суб'єктивного права. Водночас санкцію, передбачену правовою нормою за порушення цивільного законодавства, ніяк не можна вважати способом, хоча засобом, що забезпечує здійснення цивільних прав, вона, без сумніву, є.

У літературі зустрічаємо позиції, відповідно до якої гарантія є умовою. При цьому поняття “умови” також має декілька змістовних значень:

- 1) обставини, від яких будь-що залежить, котрі що-небудь визначають;
- 2) сфера, у якій відбувається діяльність;
- 3) правила, встановлені у тій чи іншій сфері життя, діяльності;
- 4) статті, пункти договору, що передбачають певні дії його сторін [6, с. 130].

Враховуючи запропоновані визначення, слід зазначити, що в усіх цих значеннях умови можуть виступати як гарантії цивільних прав у праві. Так, захист майнових прав акціонерів (правова гарантія) є обставиною, від котрої залежить реалізація корпоративних прав: вимоги до статутного капіталу акціонерного товариства (економічна гарантія) — умови, які надають можливість кредиторам захистити свої інтереси; недопустимість відмови від виконання зобов'язання в односторонньому порядку є умовою, яка вказує на неминуче здійснення зобов'язання, і гарантією для кредитора.

Деякі з умов можна розглядати і як засоби чи способи забезпечення певного процесу або явища. У цьому разі поняття “умови” перекривається поняттям “засоби” і “способи”. Отже, у широкому розумінні поняття гарантії може охоплювати всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на справжню реалізацію цивільних прав, на усунення можливих причин та перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень. Хоча ці фактори різноманітні, але щодо процесу реалізації цивільних прав фізичних осіб вони виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи.

Різні підходи до визначення “гарантії” обумовлені, як правило, сферою застосування цього поняття; майже у всіх галузях права ми зустрічаємо термін “гарантія”; для кожної галузі “гарантія” має свій зміст.

У теорії держави і права питання гарантій прав громадян та інших учасників правовідносин досліджені досить детально. Велика увага приділяється цьому питанню в загальнотеоретичних правових працях з міжнародного, конституційного, трудового права. Ці галузі права, окрім поняття гарантій, містять їх класифікацію, ознаки і види гарантій правового статусу особи.

Проте серед фахівців у сфері цивільного права увага сутності й класифікації гарантій цивільних прав учасників цивільних правовідносин приділяється, на наш погляд, недостатньо. Таке положення може бути пов'язано з приділенням дослідниками більшої уваги практичним проблемам реалізації норм цивільного права на шкоду теоретичним основам цивільно-правових норм, які нерідко розглядаються лише поверхнево. Між тим проблема щодо гарантованості цивільних прав виникла з часу загострення полеміки навколо дуальності права — його об'єктивної та суб'єктивної сутності.

Гарантії відіграють значну роль у будь-якій галузі права, що регулює суб'єктивні права. Без гарантованості суб'єктивних прав складно говорити про повне, вільне і забезпечувальне користування такими правами. Вторинними є питання практичного користування суб'єкта своїми правами. Усе вищесказане однаково застосовано як до цивільного права в цілому, так і до його окремих інститутів.

Поряд з цим слід констатувати про наявність, поряд з юридичними (правовими) гарантіями, економічних, політичних, організаційно-правових гарантій.

Однак це дослідження пов'язано із загальнотеоретичним аналізом сутності саме юридичних гарантій, які будуть розглядатися безпосередньо в зв'язку із самим об'єктом гарантування (цивільними суб'єктивними правами фізичної особи).

У науковій правовій літературі питання про поняття і систему юридичних гарантій розглядається з різних точок зору. Так, В. М. Чхіквдзе під юридичними гарантіями розуміє розгорнуту систему інститутів і норм матеріального і процесуального права [7, с. 264–267]. На думку П. М. Рабіновича, під юридичними гарантіями слід розуміти норми права і засновану на них правозастосовчу діяльність, й індивідуальні юридичні акти, в яких ця діяльність фіксується [8, с. 237]. Л. Д. Воеводін зазначає, що гарантії — це той надійний міст, який забезпечує необхідний у засадах правового статусу особи перехід від загального до окремого, від прокламованої в законі можливості до дійсності. Для формування юридичного і фактичного положення конкретної особи потрібні сприятливі умови й ефективні засоби, а це і є гарантії. Він пропонує під гарантіями розуміти умови і засоби, що забезпечують фактичну реалізацію й усебічну охорону прав і свобод усіх і кожного. Крім того, під “умовами” розуміється створення сприятливої обстановки для користування основними правами і свободами і виконання зобов'язань, а під “засобами” — інструмент органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, самих громадян у боротьбі за належне здійснення основних прав і свобод, а під юридичними гарантіями — ті правові засоби і способи, за допомогою яких у суспільстві забезпечується громадянам реалізація їх прав і свобод [9, с. 221–229].

С. С. Алексеев звертає увагу на використання в текстах закону трьох видів термінів:

- а) загальнонавживаних;
- б) спеціально-технічних;
- в) спеціально-юридичних, тобто тих, що мають особливий юридичний зміст [10, с. 107].

Попри те, що термін “гарантія” дуже часто вживається у буденному житті, слід все ж визнати властивий цьому терміну особливий юридичний сенс, хоча існують часті випадки, коли термін “гарантія (гарантувати)” застосовується в законодавстві і в договорах не в іншому його значенні або взагалі не несе ніякого правового навантаження і залишається лише красивою назвою, що породжує марні очікування [11, с. 32].

У свою чергу, англійські правознавці розрізняють поняття “*security*” і “*guarantee*” — “забезпечення” і “гарантія”, при цьому забезпечення — це титул щодо власності боржника, який надає кредиторіві право отримати задоволення з вартості відповідної власності, при невиконанні боржником свого зобов'язання.

Бородін І. Л. [12, с. 53] та інші відстоюють позицію ототожнення термінів “забезпечення” та “гарантії”, спираючись на етимологію понять, так як “гарантія” означає запоруку, умову, котра забезпечує що-небудь.

Заворотченко Т. М. [13, с. 13] вказує на відмежування цих категорій, визначаючи, що поняття “правовий механізм забезпечення прав” є більш широким поняттям, де однією із складових є гарантії.

Скакун О. Ф. під “гарантією” розглядає систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів та способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [14, с. 125].

Розкриваючи суть юридичних гарантій, С. Н. Братусь звертає увагу на те, що “юридичні гарантії знаходяться як у самих правових нормах, що мають на своїй меті регулювання шляхом встановлення прав і обов'язків суспільних правовідносин, так і в тих нормах, у рамках яких здійснюється юрисдикція при порушенні цих обов'язків і тим самим забезпечується за допомогою державного примусу реалізація матеріального суб'єктивного права і виконання порушеного або нового обов'язку” [15, с. 91].

Під цивільно-правовою гарантією Ю. Є. Туктарков розуміє ініціативну поведінку, яка залежить від розсуду майново-самостійних, рівних учасників цивільного обігу, яка має місце прямо або опосередковано з приводу матеріальних благ та є реалізацією цивільних прав і обов'язків (засоби цивільно-правового гарантування), створює реальність цивільних прав і обов'язків (об'єкта цивільно-правового гарантування) [16, с. 112–117].

Деякі автори висловлюють думку про те, що до числа юридичних гарантій слід включити закріплені нормами права, засоби нагляду і контролю для виявлення випадків правопорушень; заходи правового захисту; заходи юридичної відповідальності; застережні заходи й інші правоохоронні заходи; процесуальні форми охорони прав; заходи профілактики і попередження правопорушень.

На думку О. В. Савенкова і Ю. Е. Туктаркова, визначення поняття лише через “забезпечення” порушує закон тотожності. “Забезпечення” і “гарантування” співвідносяться як рід і вид: вони наділені спільним ознаками — мають дієву природу і характеризують форму залежності, і саме таку, через яку одне явище впливає на інше. Але якщо забезпечення охоплює весь спектр позитивного впливу, то гарантії — лише те, що необхідно, тобто за відсутності того, що гарантується, останнє не виникає, не здійснюється, стає нереальним. При цьому забезпечення здійснюється шляхом створення забезпечувальних умов, тоді як гарантування — створенням гарантій. Таким чином, “гарантія” і “забезпечення” не мають загальної ознаки, що дозволяє визначити одне через інше [17, с. 83–91].

Отже, розглядаючи ці дві правові категорії, слід врахувати те, що гарантія — це вид забезпечувальних умов, а остання — це те, від чого залежить обумовлене. Ознака “забезпечення” характеризує призначення, спрямованість — зробити забезпеченим. “Умову” артикулює зв'язок “гарантія — те, що гарантується”, більш того, характер зв'язку — необхідність одного для іншого. Додаткова ознака “успіх чого-небудь” ще більше уточнює зміст, відображаючи позитивну спрямованість цього зв'язку.

Не можна з'ясувати сутність гарантування через категорію забезпеченості. Незважаючи на спільні ознаки цих категорій, слід враховувати спрямування гарантій. Так, гарантування можливе в разі реальності того, що гарантується. При наявності договору купівлі-продажу існує гарантія, навіть якщо вона не буде визначена в договорі, гарантія існує в силу закону, але дієвою вона буде лише в разі реального виконання умов договору як з боку продавця, так і з боку покупця.

Досліджуючи правову категорію “юридична гарантія”, поряд із загальним вченням про гарантії та їх характерні особливості, зроблено висновок про те, що цивільно-правові гарантії не є якісно новим утворенням у системі права, однак, враховуючи проблеми, які існують навколо дуальності права (його об'єктивної) та суб'єктивної сутності (цивільно-правові гарантії), вони повинні розглядатися як правові умови.

Список використаних джерел

1. Бирюкова, Л. А. Банковские гарантии: теория и практика [Текст] / Л. А. Бирюкова. — М. : Спарк, 2004. — 159 с.
2. Мицкевич, А. В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом государстве [Текст] / А. В. Мицкевич // Советское государство и право. — 1963. — № 8. — С. 21–25.
3. Витрук, Н. В. О юридических средствах обеспечения реализации и охраны советских граждан [Текст] / Н. В. Витрук // Правоведение. — 1964. — № 4. — С. 26–30.
4. Советское государственное право [Текст] / под ред. А. И. Лепешкина. — М. : Юридическая литература, 1971. — 468 с.
5. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. — 840 с.

6. *Пересунько, В. С.* Юридичні гарантії при укладенні трудового договору [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Пересунько Віталій Сергійович. — Х., 2000. — 185 арк.
7. *Чхиквадзе, В. М.* Социалистический гуманизм и права человека [Текст] / В. М. Чхиквадзе. — М. : Наука, 1978. — 303 с.
8. *Рабинович, П. М.* Упрочение законности — закономерность социализма [Текст] / П. М. Рабинович. — Львов : Вища школа, 1975. — 260 с.
9. *Воеводин, Л. Д.* Юридический статус личности в России [Текст] : [учеб. пособ.] / Л. Д. Воеводин. — М. : Изд-во МГУ, ИНФРА · М-НОРМА, 1997. — 304 с.
10. *Алексеев, С. С.* Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования [Текст] / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с.
11. *Садиков, О. Н.* Гарантійні обов'язальства в громадянському праві [Текст] / О. Н. Садиков // *Хозяйство и право.* — 2004. — № 9. — С. 32–39.
12. *Заворотченко, Т. М.* Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / Т. М. Заворотченко. — К., 2002. — 19 с.
13. *Скакун, О. Ф.* Теория государства и права [Текст] : [учебн.] / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.
14. *Нам, К.* Сущность гарантийных обязательств в договоре купли-продажи [Текст] / К. Нам // *Хозяйство и право.* — 1997. — № 9. — С. 33–42.
15. *Братусь, С. Н.* Юридическая ответственность и законность. Очерк теории [Текст] / С. Н. Братусь. — М. : Юридическая литература, 1976. — 215 с.
16. *Туктаров, Ю. Е.* Понятие и особенности гражданско-правовых гарантий [Текст] / Ю. Е. Туктаров // *Журнал российского права.* — 1999. — № 10. — С. 112–117.
17. *Савенкова, О. В.* Понятие и особенности гражданско-правовых гарантий [Текст] / О. В. Савенкова, Ю. Е. Туктаров // *Известия вузов. Серия “Правоведение”.* — 1999. — № 3. — С. 83–91.

Надійшла до редакції 01.02.2013

Крисань Т. Е. Правовая природа юридических гарантий гражданских прав

Проблема гарантированности гражданских прав возникла со времени обострения полемики вокруг дуальности права — его объективной и субъективной сущности. Данное исследование связано с общетеоретическим анализом сущности именно юридических гарантий, которые будут рассматриваться непосредственно в связи с самим объектом гарантирования (гражданскими субъективными правами физического лица).

Ключевые слова: юридические гарантии, обеспечение, субъективные права, физические лица.

Krysan, T. Ye. Legal Nature of Legal Warranty of Civil Rights

The problem regarding security of civil rights occurred since the aggravation of controversy around the duality of law — its objective and subjective nature. This study is concerned with general theoretical analysis of the substance is legal guarantees to be considered directly in connection with the object itself guarantee (subjective civil rights of an individual).

Keywords: legal guarantees, security, personal rights, and individuals.

